

УДК 159.922.767

Андрій Миколайович ХОМЕНКО,

*начальник відділу ювенальної превенції
управління превентивної діяльності Головного управління Національної поліції
в Харківській області*

ДО ПИТАННЯ ПСИХОСОЦІАЛЬНИХ ЧИННИКІВ АСОЦІАЛЬНОЇ ТА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ, СХИЛЬНИХ ДО БРОДЯЖНИЦТВА

Визначено психологічні та соціальні чинники, що впливають на різні форми асоціальної та девіантної поведінки підлітків, а саме підліткового бродяжництва. Визначено деякі рушійні сили у формуванні особистості підлітка, мотиви, що актуалізують втечу з дому. Розглянуто причини соціально-психологічної дезадаптації сімей, де виховуються підлітки.

Сучасне українське суспільство останнім часом переживає кризові соціальні, політичні, економічні процеси, причиною яких є економічні негаразди та погіршення промвиробництва, соціально-демографічний спад в країні, зростання рівня злочинності та суперечності в оцінках подій, які мають місце останнім часом в нашій державі. Одним з найменше захищених в психолого-педагогічному сенсі прошарків населення виступають діти та підлітки, до кризових вікових процесів у яких додаються суспільні та матеріальні негаразди. Наслідком деструктивних процесів стає, нажаль, значне збільшення кількості дітей і підлітків, що порушують соціальні норми поведінки, вчиняють самовільні втечі з дому або дитячих установ, стають суб'єктами уваги правоохоронних органів, ведуть бродячий спосіб життя.

Надзвичайна актуальність проблеми підліткового та дитячого бродяжництва зумовлена не тільки кількісними показниками цього явища, а й безпосереднім зв'язком між індивідуально-психологічними особливостями даної категорії неповнолітніх із засвоєнням ними інших соціально небезпечних та навіть кримінальних форм існування.

Втеча підлітка з дому за своїм змістом та наслідками вважається асоціальною поведінкою (девіантною, делінквентною, дисоціальною, аномальною), є проявом його соціально-психологічної дезадаптації і свідчить про переживання ним відчуженості від сім'ї або найближчого кола близького спілкування.

Головним особистісним новоутворенням підліткового віку є дорослішання. Воно має дві форми прояву: внутрішню (почуття дорослості) та зовнішню (доросла поведінка та ставлення), які розвиваються неоднаково і нерівномірно.

На думку І. Булах, провідною рушійною силою у формуванні особистості підлітка є розвиток ціннісної сфери та моральної свідомості,

регуляція поведінки на основі спочатку групових, а потім інтерналізованих цінностей є [1]. В стосунках з однолітками підліток прагне реалізувати свою особистість, визначити свої можливості в спілкуванні. Підліток починає цінувати такі якості як принциповість, сумлінне ставлення до справи, громадську активність, щирість, чесність, доброту, силу, а також якості, що відносяться до його взаємодії з однолітками [5].

Закордонні дослідники К. Долджин і Ф. Райс підлітків-утікачів поділяють на дві групи: тимчасові та навмисні. Перша група, як правило, повертається додому протягом перших 48 годин. Мотивами втечі у них є страх покарання або демонстративний шантаж батьків. Більшість із них переховуються у родичів чи друзів, часто їх батьки знають, де саме. Друга група є неоднорідною за причинами втеч [2].

Серед чинників асоціальної поведінки підлітків, в літературі спостерігається певна єдність думок, вони розглядаються на макро- (суспільство в цілому), мезо- (соціально-психологічні, групові, сімейні) та мікро- (психологічні, внутрішні) рівнях.

Зовнішні чинники асоціальної поведінки підлітків представлені у науковій літературі дуже великим переліком, до якого входять соціальні, політичні, культурні, ідеологічні, економічні, релігійні та низка інших. Ми представимо досить стислий перелік, а більш детально вони будуть проаналізовані щодо бродяжництва як конкретної форми асоціальної поведінки підлітків.

О. Конєва розглядає причини соціально-психологічної дезадаптації сімей, де виховуються підлітки:

1) емоційна депривація, яка виражається як відсутність або обмеженість підлітка глибоких емоційних зв'язків із значимими дорослими. Відмічена важлива роль батька, відсутність теплих емоційних зв'язків з яким, є фактором розвитку девіантних форм поведінки, особливо у хлопців;

2) педагогічний фактор, який виражається у різноманітних неадекватних виховних проявах батьків (нерозуміння особистісного розвитку дітей; надмірні очікування батьків; нерівномірність ставлення до дитини у різні вікові періоди; неузгодженість стилів виховання батьків; погані відносини між батьками; тривожність; домінантність; гіперсоціальність) [3].

Перелік особистісних особливостей асоціального підлітка наводить С. Кулаков, пов'язуючи їх з незрілістю, проявами інфантилізму [4]:

1. У поведінковій сфері: егоцентризм, уникнення вирішення проблем, нестабільність відносин з оточуючими, переважно однотипний спосіб реагування на фрустрацію і труднощі, невпевненість в собі,

високий рівень претензій при відсутності критичної оцінки своїх можливостей, схильність до звинувачень.

2. У афективній сфері: емоційна лабільність, низька фрустраційна толерантність, швидке виникнення тривоги і депресії, знижена або нестабільна самооцінка, поява соціофобій, агресивність.

3. Спотворення мотиваційно-потребової сфери: блокування потреб в захищеності, самоствердженні, приналежності, часової перспективи.

4. Наявність когнітивних спотворень, що підсилюють дисгармонію особистості, такі, як: побудова умовиводів, заснованих на деталях, вирваних з контексту: «мене в школі ніхто не любить, так як я погано вчуся»; проживання досвіду в двох протилежних категоріях: «все або нічого», «світ або чорний, або білий»; орієнтація в житті на занадто жорсткі норми і вимоги, нетерпимість і нетерплячість, що не дозволяють відносинам особистості набути стійкості та ін.

Таким чином, підводячи підсумки вищезазначеного, зауважимо, що наявні у науковій літературі погляди щодо чинників асоціальної поведінки підлітків дають змогу сформулювати їх перелік для подальшого емпіричного дослідження: характерологічні особливості, особливості мотиваційної та ціннісної сфери, особливості самосвідомості та самоствердження, особливості сімейного оточення і виховання.

Список бібліографічних посилань

1. Булах І. С. Психологічні основи особистісного зростання підлітків автореф. дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07. Київ, 2004. 46 с.

2. Долджин К., Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста. СПб.: Питер, 2012. 880 с.

3. Конева О. Б. Неблагополучная семья и девиантное поведение: социально-психологические признаки. *Вестник Челябинского государственного университета*. 2009. № 14 (152). С. 44–50.

4. Кулаков С. А. Психопрофилактика и психотерапия в средней школе. СПб.: Речь, 1996. 202 с.

5. Павелків Р. В. Вікова психологія: підруч. для студентів ВНЗ. Київ: Кондор, 2011. 468 с.

Отримано 06.02.2017